

XY

XAVERY, Jan Baptist, Vlaams beeldhouwer (Antwerpen 30.3.1697-Den Haag 19.7.1742). Virtuoso kunstenaar, die, te Den Haag wonend, verschillende opdrachten uitvoerde, zoals o.a. de marmeren graftombe van S. v. Goslinga* te Dongjum (1737). Het hem toegeschreven monument van M. v. Coehoorn* te Wikel is van Pieter v. d. Plas. → Beeldhouwkunst.

YDEMA, Egnatius, schilder (Oudega, Wymbritseradeel, 23.7.1876-Voorburg, Z.-Holland, 19.7.1937). Kreeg wenken van W. B. Tholen, overigens autodidact. Schilderde vooral landschap (Frl., Giethoorn enz.), vaak met zeilende schepen, naturalistisch weergegeven.

YDSE GAUKES. Doopsgez. 16de-eeuws schipper, wrsch. uit Molkwerum. Werd met 11 anderen 11.3. 1571 te Deventer gevangengenomen en 16.6.1571 daar verbrand. Brieven uit de gevangenis zijn bekend.

Zie: T. J. v. Braght, *Martelaerspiegel II* (Amsterdam 1685), 552-560; Doopsgez. bijdr. (1919), 29 e.v.

YGEWOUDEN, z Igewouden.

IJLST (Fr.: *Drylts*). Gem. en stad in Westergo, onder de Republiek de tiende in rang. Ligt 4 km Z.W. van Sneek langs de Ee bij de samenvloeiing daarvan met Geeuw en Wijddraai. De stad is door een ca. 1 km lange weg verbonden met de N.W. gelegen Hemdijk, de verbinding met o.a. Sneek. Oude vormen van de naam zijn": Ylike (1313), Yilse (1377), Trils (1399). Deze naam is afgeleid van Ee of Ie, Y, het water dat midden door de stad loopt, en van 'leke' of 'Hts', dat watergang betekent. Eigenlijk: to der Yleke, bij de Eestroom; Drylts is hiervan de Fr. vorm.

GEMEENTEWAPEN. 'Zijnde van lazuur, beladen niet een schip van goud zonder roer, zeilende op een zee van lazuur en goud. Het schild gedekt met een gouden kroon.' → Stadswapens.

BEVOLKING. Deze nam van 838 in 1714 toe tot 1623 in 1880. Dan volgt een lichte daling tot ca. 1450. Op 1.1.1958 was het aantal inw. 1529. Geboorten- en vertrekoverschot wegen tegen elkaar op. **TAAL**. Alle schoolkinderen spraken in 1955 Fries.

KERKELIJK EN POLITIEK LEVEN. De verdeling naar gezindten was in 1957 als volgt: Ned. herv. 51,8 pct., geref. 28,3, doopsgez. 9, r.k. 1, overige kerkgenootschappen 1,2, geen kerkgenootschap 8,7 pct. Hervormden, gereformeerden en

doopsgezinden beschikken over een kerkgebouw.

De stemmenverdeling bij kamerverkiezing in 1956 was: C.H.U. 35 pct., A.R.P. 30,6, P.v.d.A. 28,1, V.V.D. 4,4, K.V.P. 0,6, C.P.N. 0,6 pct. De zetelverdeling in de gemeenteraad (1958): C.H.U., A.R.P. en P.v.d.A. elk 2, 'Vrije' A.R.P. 1. Onderwijs wordt gegeven op een openb. en twee chr. lagere scholen.

GRENZEN EN OPPERVLAKTE. *IJ.* grenst aan de noordoostzijde aan Sneek; verder is het omgeven door Wymbritseradeel. De noordwestgrens is een deel van de Hemdijk tot Nijezijl; de zuidwestgrens is de Wijde Wimerts. De zuidoostpunt ligt onder Jutrijp. De gem. strekt zich uit O. van de straatweg Sneek-Staveren. De noordoostgrens loopt door het lage land tussen *IJ.* en Sneek naar de Geeuw, en verder naar de Hemdijk. Opp. 716 ha; daarvan zijn 564 ha agrarisch in gebruik, bebouwd zijn ca. 20 ha, een aanzienlijk deel is water. → Wymbritseradeel.

Stad en land. Het stadje, oorspr. 700 m lang en 150 m breed, is gebouwd langs een gracht; het is omgeven door twee daarmee evenwijdige grachten, die elkaar aan zuidoost- en noordwestzijde ontmoeten. Uitbreiding vond plaats langs de Wijddraai en sinds kort ook aan de noordwestzijde in de richting van het voormalige station. Onder *IJ.* hoort een deel van Nijezijl met 40 inw. Verder bevat de 'Klokslag*' een aantal verspreide boerderijen met ca. 80 inwoners.

BODEM. Op 6 à 9 m diep ligt het pleistocene dekzand. Hierop rust een veenlaag, die overdekt is met klei. In het noorden is de kleilaag meer dan 1 m dik, in het zuidwesten enkele decimeters.

HOOGTE EN

AFWATERING. *IJ.* ligt grotendeels tussen —0,5 en —1 m. De afwatering vindt plaats naar de belendende waters van de Fr. Boezem, bijv. Geeuw, Wijddraai, Wijde Wimerts e.a.

BESTAANSMIDDELEN. *IJ.* heeft vanouds houtnijverheid. Het grootste bedrijf is dat van Nooitgedagt* (schaatsen, speelgoed en gereedschap). In industrie en ambacht werken ca. 350 personen. Houthandel is van betekenis. Het agrarische bedrijf (veeteelt) verschaft een bestaan aan 104 personen op 46 bedrijven. Gemiddelde bedrijfsgrootte 12,2 ha.

GESCHIEDENIS. *IJ.* ontstond aan een van de waters die de afwatering van Z.-Frl. naar de Middellzee verzorgden. De voortzetting van deze Ee naar het zuiden (Woudsend) en noorden is nog na te speuren. In de 13de eeuw is *IJ.* al een stadje; 12de- en 13de-eeuwse kogelpotten wijzen op nog hogere ouderdom. Al heel snel bleef *IJ.* achter bij het concurrerende handelscentrum Sneek, dat profiteerde van de door het aanleggen van de Hemdijk noodzakelijk geworden overslag. Wel ontving het in 1379 marktrechten en kreeg het in 1424 van Wymbritseradeel het halsrecht en werd het voortaan door burgemeester, schepenen en raad bestuurd, maar het 'bleef een kleine stad. Van de omvang van de handel is weinig bekend. In 1427 poogde Sneek tevergeefs de boterwaag aan *IJ.* te ontnemen. Ook *IJ.* werd gemengd in de strijd tussen Schieringers en Vetkopers; onder leiding van edelen, o.a. uit het geslacht Harinxma, stond het meest aan schieringse zijde. In 1495 en 1498

maakte het plundering en bezetting mee. Tot de reformatie had *IJ.* een karmelieten*-klooster, gesticht 1388 onder incorporatie van de parochie en van weinig" belang. Het raakte in de 16de eeuw in diep verval en verdween 1580. In de Karmel trachtte A. B. Bruynsma* S. J. vergeefs een Latijnse school op gang te brengen (1565-66). In de 18de eeuw was nog altijd houthandel belangrijk. De scheepswerven leverden flinke schepen af; het wapen van de stad vertoont een schip. De tweede helft van de 19de eeuw is een tijd van teruggang geweest. De boterwaag, bezit van de kerk, was reeds 1832 afgebroken, de scheepsbouw verdwijnt later. Ook het uiterlijk van de stad vertoont weinig oude glorie. Na 1945 tracht men mee te gaan in het industrialisatieproces. Goede verbindingen, vooral te land, zijn daarvoor vereist; een weg naar Sneek is ontworpen. Een nieuwe woonwijk ontstond buiten de grachten aan de noordwestzijde.

MONUMENTEN EN OUDHEDEN. De grachtjes door en om de stad vormen de charme van *IJ.* De grote Sint-Mauritiuskerk is geheel verdwenen; haar 19de-eeuwse opvolgster bezit nog een preekstoel en doophek uit de 17de eeuw. Van de 17de- en 18de-eeuwse gevels is de 'Messingklopper' de fraaiste (1669). → Bouwkunst. G., C. d.

Zie: H. J. Busé, *De hist. bijzonderheden van IJ.* (1908); *Repert.*, 220, 401; *Sneker Nieuwsbl.* (10, 24.4.1953); *Leeuw. Cour.* (30.10.1954).

YMEDAM, z Imedam.

YN'E LINE. Groep hedendaagse Fr. schilders, oudleerlingen van Herman Dijkstra (J. v. d. Bij*, P. Feddema, Sj. Huizinga, Kl. Koopmans en J. Rusticus). Debuteerde in 1954 met een tentoonstelling te Lwd.

YNSTITÚT FRYSLAN, It. Oppericht in 1943 door D. Nieuwenhuis* en E. Wijga. Doel: schriftelijke lessen in Fr. spelling, taaleigen, geschiedenis en letterkunde. Er zijn vijf leergangen: a. voor Friezen die het Fr. wel kunnen lezen, maar niet schrijven; b. voor niet-Friezen, die willen leren Fr. te spreken en te schrijven; c. geschiedenis en letterkunde; d. taaleigen; e. uitgebreider letterkunde. Ook opleiding voor de Fr. Akte*. Het *Y.F.* zorgde voor lesmateriaal en stelde in 1944 twee examens in, voor diploma's A en B, die met hulp van de A.F.U.K. werden afgenomen. Het diploma A is voor de cursisten van de leergangen a en b, diploma B voor die van de leergangen c en d. Per jaar nemen ca. 200 personen aan de cursussen deel. Leider is sedert 1952 T. Beintema.

YNTEMA, Jan, theoloog (Workum 16.3.1894-Surhuisterveen aug. 1944). Doopsgez. predikant te Surhuisterveen, Oudebildtzijsl. Dantumawoude, Lwd. en Haarlem.

Schreef: *De Doopsgezinden* (Huis ter Heide ²1930), *Wij Doopsgezinden* (Amsterdam ³1941) en artikelen in 'Doopsgez. Jaarboekje'. Richtte in 1926 de Algemene Ned. Doopsgez.

Predikanten vereniging mee op.

YN ÚS EIGEN TAEL. Tijdschrift van het Kristlik* Fr. Selskip (1909-43). Gaf literaire en historische bijdragen. Redacteur waren o.a. G. A. Wumkes, S. Huismans, A. M. Wybenga, F. Schurer, M.S.E. Visser, E. B. Folkertsma en U. v. Houten.

YPECOLSGA, z Ypkolsga.

YPEY. Nageslacht van Ype Abels (?—Sint-Anna Parochie 18.4.1619). Hierbij twee professoren te Franeker, wier tak op uitsterven staat. In Frl. bloeit nog het nakroost van hun oom Anne Ypes (1682-1735).

Zie: A. A. Vorsterman v. Oyen, *Stam- en Wapenboek III*, 364; *Ned. Patr.* XXXVII (1951), 396-403.

—, **Adolf**, medicus (Franeker 14.6.1749—Leiden 27.2.1820). Arts te Franeker (1769), lector (1772), hoogl. (1776) in de botanie, medicijnen, anatomie, wiskunde, in de vestingbouwkunde (1785), in de scheikunde (1787) te Franeker, te Leiden (1813). Van 1795-1805 als prinsgezinde ambteloos, en arts te Amsterdam. Publiceerde veel op velerlei terrein (o.a. over zeedijken), en had ook naam als dichter in het Latijn.

Zie: Boeles I, 2de dl., 575-580; N.B.W. V, 1157-1159.

—, **Age Looxma**, kunstliefhebber (Lwd. 29.7.1833—Rijperkerk 8.8.1892). Zoon van N. Y. en Baudina Looxma. Groot verzamelaar. Zijn collectie munten en porselein kwam met een legaat van f 50000 aan het Fr. Museum, z Toutenburg.

—, **Annaeus**, theoloog (Lwd. 27.9.1760-Groningen 5.4.1837). Stond van 1784-93 als predikant in Fr. gemeenten.

In zijn kerkhistorische werken (*Gesch. der chr. kerk in de 18de eeuw*, 1797-1815, *Geschiedenis van het patronaatsrecht*, 1829, *Gesch. der Ned. herv. kerk*, 1819-27, met I. J. Dermout) aandacht voor Frl. Zo ook in zijn taalkundige studies.

Zie: N.B.W. V, 1159-1161.

—, **Nicolaas**, mathematicus (Bergum 7.6.1714—Franeker 14.7.1785). Lector (1743) en hoogl. (1744) in de wis- en vestingbouwkunde te Franeker. Zeer veelzijdig raadsman der regering (waterstaat, dijkwezen, belastingen, uitvoer van hooi).

Zie: Boeles I, 2de dl., 474-478; N.B.W. V, 1162-1163.

—, **Nicolaas**, medicus, filantroop (Lwd. 23.12.1794-Rijperkerk 12.9.1869). Jarenlang arts te Lwd. Door zijn huwelijk niet Baudina Looxma bemiddeld. Hij vestigde zich op Vijversburg* (1851, 'bos van Y.'), werd ontginning van de Bergumerheide*, steunde allerlei maatschappelijk werk.

Zie: W. Eekhoff, *Ter vereering van N.Y.* (1869); N.B.W. V, 1162-1163.

YPKOLSGA (Fr.: *Ypkolsgea*; ga*-naam, de streek van de 'kol', hoogte van Ipe). Streekdorp (114 inw.) in Wymbritseradeel, aan de weg naar Balk. Veteelt. Kerkhof met klokkestoel.

Zie: Hepkema *Memories*, 246.

YPMA, Marten A., geref. predikant (Minnertsga 26.8.1810-Michigan 1.5.1863). Bakker te Minnertsga, afgescheiden predikant te Hallum (1843-47). Emigreerde als predikantleider met een groep van ca. 200 personen naar Ver. Staten (1847). Stichter van Vriesland*.

Zie: J. Wormser, Een schat in aarden vaten I (Nijverdal 1915); A. Hyma, A. v. Raalte (Grand Rapids 1947); Fr. Dagbl. (5.11.1955).

YPMA, Sjoerd Simons, boer-dichter (Nijland okt. 1746-ca. 1825). Lid Commissie van Landbouw (1805). Had contact met E. Wassenbergh*. Schreef: *Boere Vriesk yn rym en onrym* (1821).

Zie: N.B.W. V, 1163; B. XVIII (1956), 126.

IJSBOND, Friese. Oppericht 1886 om het ijswegen-net te onderhouden, vernieling door stoomboten in kanalen en vaarten en afstroming door zeesluizen tegen te gaan.

Later is de prov. in 30 'kritten*' verdeeld, waarin men let op toestand en sterkte der ijswegen, plaatsing van baanvegers, waarschuwings- en richtingborden in eigen gebied. Na W.O. II toporganisatie op dit gebied met gem. ijswegencentrales, die het eigen gebied verzorgen. Contribuanten betalen f 0,25 per jaar en ontvangen een draagkaartje voor tochten waaruit blijkt dat 'de baanveger betaald is'. De Fr. *IJ*. publiceert berichten over de toestand van het ijs, en organiseert tochten.

YSBRECHTUM (Fr.: idem; um*-naam). Komdorp (381 inw.) in Wymbritseradeel, aan de oude weg Sneek-Bolsward. Herv. kerk. Openb. lagere school. Slot Epemastate. Vee-teelt, zuivelfabriek, station voor kunstmatige inseminatie, rijkslandbouwconsulentschap. z Stinsflora.

Zie: Hepkema Memories, 222; Reg. Leeuw. Cour., 50; Repert., 220. Ysbrechtumerhem, z Scherhem.

IJSCLUBS (in Friesland), Bond van. Oppericht in 1919 om knoeierijen op de korte baan (het zgn. parten*) tegen te gaan. Dient nu meer algemeen ijssport en ijsclubbelangen. De ruim 200 leden-// zijn verenigingen, die kortebaanwedstrijden organiseren. Nu officieel 'Gewest Frl. van de Kon. Ned. Schaatsenrijdersbond'. z Hardrijden.

IJSELMEER. Deel van de voormalige Zuiderzee*, door aanleg van de Afsluitdijk* in 1932 van de Waddenzee* gescheiden. Door de uitwateringssluizen bij Den Oever en Kornwerderzand werd elk jaar ca. de helft van het aanwezige zout geloosd; binnen enkele jaren was daardoor het zoutgehalte gedaald tot 300 mg chloor per kg water, of bijna 0,6 g zout; zeewater bevat ca. 35 g zout per kg. Sedert is het water van het *IJ*. zoet; het zoutgehalte is thans gemiddeld iets beneden 200 mg chloor per kg, met iets hogere percentages bij de schutsluizen in de Afsluitdijk en bij de Oranjesluizen en iets lagere aan de mond van de IJsel.

Het zoete water uit het *IJ*. wordt in droge zomers gebruikt voor verversing van Frl.s boezem*; dit geschiedt door de inlaatsluizen bij het Ir. Wouda*-gemaal. Het peil van het *IJ*. tracht men 's

winters met het oog op de afwatering der op het *IJ*. lozende boezems op 0,40 m —N.A.P. te houden, in de zomer op 0,26 m —N.A.P. met het oog op de verversing van de boezem. Door deze peilverlaging vielen aan de Fr. kust enkele zandplaten droog (de Makkumer*- en de Kooiwaard* aan de westkust en de Mokkebank* aan de zuidkust). Door de ontziltling veranderden flora en fauna; haring, bot en ansjovis komen niet meer voor; snoekbaars en vooral paling zijn na de afsluiting sterk toegenomen.

Door de inpolderingen wordt het *IJ*. kleiner. Als Markerwaard en W. Flevoland zijn bedijkt, zal het *IJ*. zijn definitieve grootte van 1200 km² hebben gekregen. Het denkbeeld om door een afsluitdijk een zoetwatermeer te vormen is in 1870 voor het eerst geopperd door K. K. Kooy, landmeter te Sneek.

Zie: T.K.N.A.G., 2de serie LIT (1935), 481-507.

IJSELMEEROEVERS. Flora. Hoewel het diluviale deel van de Zuidwesthoek floristisch tot het Drentse* district behoort, vindt men hier toch andere planten dan in het oosten.

Men schrijft dit toe aan fluviatiele invloeden; men treft er nl. planten aan die thuishoren langs de oevers der grote rivieren. Hier zullen het dus planten zijn die langs de oevers van de IJsel de kusten van het IJselmeer hebben bereikt. Ook de nabijheid van de zee beïnvloedde de samenstelling van de flora. Vooral de zgn. kliffen* vertonen merkwaardigheden (kruisdistel, blauwe zeedistel en handjesgras). Ook op andere plaatsen vallen planten op, die op fluviatiele invloeden wijzen. Na de afsluiting veranderde de flora. Zo breidt de dotterbloem zich wrsch. in W. richting uit. Een belangwekkende flora vertonen ook de droogvallende platen voor de kust. Van enkele van deze terreinen is de flora uitvoerig beschreven.

Zie: Ned. Kruidkundig Archief (1930; 1931; 1932; 1943).

IJSELMEERVISSERIJ. Na de afsluiting ontwikkelde de zoetwatervis zich voorspoedig, en daarmee de zoetwatervisserij. In en vlak na W.O. II waren de opbrengsten zeer hoog. Ze namen sedert 1949 af: totale opbrengst 1947 f 16 miljoen, 1949 f 9-10 miljoen, 1956 f 6,3 miljoen. Parallel nam de vissersvloot af van 857 schepen' in 1950 tot 621 in 1955. In Frl. nog 87: Lemmer 28, Staveren 9, Hindeloopen 2, Laaksum 7, Workum 3, Makkum 38. Vooral Laaksum en Makkum hebben moderne schepen. Ze zijn gemerkt naar de gem., niet naar de plaats, dus op een Makkumer schuit staat W.O.N. (Wonseradeel). De *IJ*. wordt het hele jaar beoefend. In de zomer vangt men meest aal*, met aalkuil, hoekwant of fuiken. De *aalkuil* is een trechtervormig, over de bodem gesleept, net. Aan de voorkant opgehouden door een paal, wordt het achter een motorschip gesleept. Bevestigd op zij van een zeilschip dat dwars op de windrichting ligt, wordt het daardoor meegetrokken. Ook goedkope vis als spiering en pos, die als 'nest' naar de vismeelfabrieken gaat, vangt men met de kuil. Het *hoekwant* is een lange lijn met korte dwarslijnen op vaste afstanden, waaraan een haak met aas, meest spiering. Men laat het geheel een tijd op de bodem liggen. Eén visser kan per keer enkele tientallen

kilometers hoekwant 'schieten'. Hier en daar past men *luiken* toe. In de herfst trekt de geslachtsrijpe aal, paling, naar zee en concentreert zich langs de Afsluitdijk. De vissers zetten nu langs de hele dijk honderden fuiken en maken vaak grote vangsten. Elk voorjaar, als de glasaaltjes uit zee het IJsselmeer intrekken, vangt de visserijinspectie grote hoeveelheden te Kornwerderzand, om ze in de Fr. en Hollandse binnenwateren uit te zetten. De meeste paling gaat naar Makkum, in 1955 68 170 kg voor / 202 900. In de herfst, na de palingvangst, werpen de vissers zich op schubvis, meest snoekbaars en baars; eerst met staande netten en, als de vis door de winterkou traag wordt, met sleepnetten. Een *staand net* is van linnen of nylon, ca. 1,5 m hoog en enkele honderden meters lang. Een vis die met zijn kop in een maas zwemt blijft achter de kieuwdeksels steken en is gevangen. *Sleepnetten* worden tussen twee schepen verticaal door het water gesleept. Ze bestaan uit drie lagen, het middelste is het eigenlijke net, de buitenste hebben bredere mazen, maar helpen de vastlopende vis tegenhouden. Een andere schubvis, de karper, wordt gevangen met de zegen, een langwerpige net, dat de vis als het ware omsingelt, en dan tegen ondiepte of oever opgehaald wordt. Naar verhouding vangt men in Frl. minder kuilaal en meer snoekbaars dan gemiddeld in het IJsselmeer, terwijl de hoekwant- en fuikvisserij op aal van betekenis is. 'Nest' wordt in de Fr. havens zeer weinig aangevoerd. In 1956 kwam in Lemmer voor *f* 113000 aan de afslag, te Staveren voor *f* 215000, te Makkum voor *f* 315000. Aan snoekbaars en baars brachten de Fr. vissers voor / 300000 binnen (1955). Aan paling in Staveren voor *f* 53500 (1955), in Lemmer voor *f* 37500 (1955), in Makkum voor *f* 251200 (1956). *z* Vistuig, Waddenzeevisserij; → Vistuig.

IJSHERBERGEN. Vele herbergen (op kruispunten) aan het water hadden vooral 's winters klanten. Men kon er boerenkoffie* krijgen en 's avonds klonk de viool.

Bekend waren De Dille (bij Oosterwierum), Bartlehiem, Birdaard, Hulkenstein (Oosterlittens), Abbegaaster ketting, Altenburg (bij Tietjerk), Froskepolle (Z.O. van Lwd.), Oostergo (Grouw), Galama-dammen (bij Koudum), Oudeschouw (bij Akkrum), Bergumerdam. Sommige waren ook bekende waterherbergen*. In de 20ste eeuw zijn de meeste verdwenen, *z* IJstoerisme.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 68; I.H. XXII (1940), 271-274.

IJSSPELEN. Frl. kent enkele spelen op het ijs, bijv. kochtschieten* (*keatsje*), pikschieten*, 'soukje' of 'tei-iizje' (het na de winter zacht wordende ijs in sloten stuk draven, van de ene naar de andere kant), 'tikspelen' op ijsvlakten (vaak ondergelopen land). Deze *IJ.* bestaan nog alle. Vroeger ook: klootschieten of Mootwerpen, ijskolven, ringrijden. Een vermaak scheen ook: een kat met notedoppen

onder de poten op het gladde ijs zetten, *z* Arreslede. → Volkskunde.

Zie: Repert., 322, 369-370.

IJSSPORT, *z* Arreslede, Elfstedentocht, Hardrijden, Kootschieten, Leekster takje, Prikslede, Schaatsen-fabricage, Schaatsenrijden, IJsherbergen, IJsspielen, IJstoerisme.

IJSTOERISME. Oudste vorm van *IJ.* hoofdzakelijk per paard-en-ar, de *zgn.* belslede. De meeste Fr. boeren beschikten in vorige eeuwen over arren, brachten er familie- en vriendenbezoeken mee. Druk toerisme in strenge winters, als de Zuiderzee was toegevroren. Bekend o.a. 1716, 1740, 1763, 1823, 1838 en uit deze eeuw 1929. Ten bewijze kocht men in Enkhuizen of andere Hollandse kustplaatsen zilveren voorwerpen, later van een inscriptie voorzien. Deze zeetochten werden ook wel op schaatsen gemaakt.

Veel *IJ.* per schaats naar bekende centra aan het water, de ijssherbergen* (*z* Leekstertak). In de laatste vijfentwintig jaar veel georganiseerde tochten: elfmerentocht, 16-dorpentocht, sterrit Akkrum, stemt Weststellingwerf, *gem.* tochten enz. Deze tochten (vaak voor-oefening voor de elfstedentocht*) dreigen soms meer krachtprestatie dan toerisme te worden.

Zie: J. H. Rijpkema, Gedenkschrift van de Fr. Ijsbond, 1886-1936; Inventaris Tent. Fr. ijssport in de loop ter tijden, 23.12.1938-10.1-1939, Fr. Museum; S. S. v. d. Werff, Tochten naar Schiermonnikoog 1928-29 (1932); Repert., 369-370; Uit het Peperhuis, med. over het Zuiderzeemuseum (1955), 117-122.

IJSTIJD, *z* Pleistoceen'

IJSVOGEL (Fr.: *iisfûgel*). Schaarse doortrekker en overwinteraar. In strenge winters komt een aantal om.

IJSWEGENCENTRALE, *z* Ijsbond, Friese.

YVON, Pierre (Montauban 1640—? 1707). Volgeling van Jean de Labadie († 1674). -Wet P. du Lignon* leider der labadisten*, die hij ook schriftelijk verdedigde.

Zie: N.B.W. V, 1164-1166.

IJZEREN KOE (*IJ.K.*). In de 19de eeuw nog deel van sommige predikantsinkomens: een variërend bedrag in geld dat bij vertrek of overlijden terugbetaald moest worden.

De uitdrukking gaat terug op de opbrengst, die de geestelijke tijdens zijn ambtsperiode van een echte koe genoot; ook deze koe — of een andere - moest worden achtergelaten (dit kwam ook wel bij pachters voor, die ook vee van de landheer in gebruik hadden). Van dit vee werd gezegd: '*IJ.K.en* sterven niet', waarbij dus ijzeren figuurlijk werd verstaan. Hiernaast bestaan allerlei gegevens over een koe van ijzer, waarvan de onderlinge samenhang noch die met de bovenstaande geheel duidelijk is: *a.* in bepaalde gevallen schonk men in Frl. bij een sterfgeval een koe aan de kerk; *b.* in Saksen en Frankenland reed men met koeien of ossen voor de wagen waarop de kist stond; *c.* enkele Zweden slachtten nog in de 19de eeuw schaaop of kip bij een begrafenis, maar vroeger een os; *d.* er zijn in het heidendom voorwerpen, kleine poppen en dieren meegegeven in het graf, of soms alleen een poos bij het graf gezet, opdat de dode zich

thuisvoelen zou; *e.* er is in Frl. (Britswerd) een kleine koe van ijzer mee naar het kerkhof genomen (bij Schotanus, 1664); /. er bestond verband tussen de *IJ.K.* (levend of geld) en de gebeden die de geestelijke voor de ziel van de dode moest verrichten.

Met andere woorden, de koe van ijzer heeft te maken met dominees *IJ.K.* De hele zaak (en het woord *IJ.K.*) heeft een heidense achtergrond. Of het verband rechtlijnig van de geslachte offerkoe via de *I J. K.* op het graf en de levende bij de priester op stal naar predikantsemolumenten tot in de 19de eeuw loopt, is nog niet duidelijk.

Zie: I.H. XXV (1947), 251-255.

IJZEROERBANK. Ophoping van ijzer, dicht onder het maaiveld. Vnl. gevonden in lage streken, die een rol spelen bij de afwatering van een gebied, bijv. in de dalen van de Linde en de Tjonger. Een *IJ*, ontstaat als het in het grondwater opgeloste ijzer met de lucht in aanraking- komt en neerslaat. Het oer wordt gewonnen voor industriële doeleinden.

IJZERTIJD. Deze periode begint 800/600 v.C. De kleistreken zijn dan in wording. Op het zand vinden wij urnenvelden met kringgreppgrafheuvels (z Bronstijd), vaak laag en van gevarieerde vorm. Akkerbouw kwam voor. Gegevens uit deze tijd, waarbij men een Hallstattperiode (600-500 v.C.) en een La Tène-tijd (500-400 v.C.) onderscheidt, zijn schaars. De sieraden der Hallstattcultuur zijn van brons, zo een halsring uit Fochtelo. De perioden heten naar Hallstatt in Oostenrijk en naar La Tène, een ondiepe plaats in het meer van Neuchatel.

Zie: Boeles II 61-68.